

forjar. Així, l'autor també convida a viure l'actitud de la *resiliència* incorruptible i educadora, que és com una manera de romandre en el pols de la veritat. «Com viure en una època de desconcert on els relats antics s'han esmicolat i encara no ha sorgit un nou relat que els desbanqui?» (pàg. 283). Es tracta de tornar a «conèixer la veritat del món, el significat de la vida i de la seva pròpia identitat» (pàg. 335). L'obra fuig del relats mítics i grandiloqüents «—ja que la resposta no és un relat—» (pàg. 335), a favor de la tossuda realitat que sempre roman, tenint en compte que «la cosa més real en el món és el sofriment» (pàg. 333). Quines respostes alternatives més pragmàtiques ens proposa l'autor? (cal trobar-ho en el capítol sobre el *significat*). Però, és veraç una crítica tan demolidora dels mites i relats? En tot cas, Harari invoca grans qüestions que són un *challenge* per a la filosofia d'avui i de sempre, i especialment per a la metafísica: *Què és la llibertat? Quins són els orígens de la llibertat? No és l'ésser humà un misteri del qual brolla un corrent vital? Què és el que marca el futur de la història?* L'autor està convençut que la temptativa de resposta només pot començar *des del sofriment* (pàg. 335). Aquesta obra aconsegueix sacsejar la filosofia amb l'auguri que només podrà sobreviure si realment és un pensament que afronta els *orígens* del drama de la història. En tot cas, el debat decisiu sobre la *veritat global* (pàg. 255) està servit.

Ignasi FUSTER CAMP
Facultat de Filosofia (URL)

**Joan Vergés Gifra (ed.),
*Balmes, quin llegat, avui?***

Barcelona: Documenta Universitaria,
2018, 434 pàg.

Jo soc d'aquells xiquets que jugaven al carrer. Un d'aquells carrers s'anomenava Balmes i era al costat d'un barranc. Com que la retolació, en aquells temps, era en castellà, fèiem una inversió de l'ordre de les paraules de la plaça del carrer i cofoïament solíem exclamar: «Calle Balmes no és el mateix que val més que calles». Quant de *sentit comú* ja no mostraven aquells xiquets! El que jo no sabia en aquells temps era que Balmes, com a intel·lectual, era un dels cinc noms que més carrers de Catalunya batejava.

El llibre que ens disposem a ressenyar vol esbrinar si Balmes és una fita que encara serveix per orientar-nos en el nostre paisatge intel·lectual o si simplement és un senyal que ja ningú sap qui i per què va plantar en un lloc determinat, com els passava a aquells xiquets que jugaven a pilota al carrer. Com assenyala el seu editor, Joan Vergés, cal preguntar-se si el pensador que fou Balmes continua sent alguna cosa més que una simple retolació de carrer. El recull d'articles són ponències presentades en el Simposi Trias sobre Jaume Balmes que la Càtedra Ferrater Mora, conjuntament amb l'Institut de Ciències Religioses de Vic, va organitzar l'any 2016, i que tenia com a intenció avaluar la petjada del llegat de Balmes i la filosofia del segle XIX en la nostra cultura catalana actual.

Joan Vergés, fent un espòiler en el prefaci del llibre, ja ens anticipa que l'exa-

men no augura un resultat gaire satisfactori, conclusió que rebla amb unes paraules d'Ignasi Roviró: «Avui, Balmes no interessa, ni per anar-hi en contra» (pàg. 62). Si més no, les diferents col·laboracions del llibre presenten lectures de l'obra de Balmes que no permeten fer una valoració conclusiva, en un sentit taxatiu de pervivència o oblit, del seu llegat. Vergés apunta que aquest no era tampoc l'objectiu del simposi, «la intenció era simplement *revisitar* l'obra de Balmes per tal de comprovar quin llegat en queda, avui, si és que en queda cap» (pàg. 12). Així, doncs, cal restar molt atent a les variades arestes de la personalitat del capellà de Vic que es dibuixen en el llibre.

Les ponències aplegades en el llibre segueixen tres direccions: la primera acompleix exactament la intenció del títol del llibre, en intentar identificar la pervivència del pensament i l'obra de Balmes en el segle XX, o la utilització, segons propòsits diversos, que la posteritat n'ha fet; la segona estira intuïcions de l'obra balmesiana i les confronta amb autors posteriors o amb problemàtiques actuals; l'últim camí, al meu parer el que més s'allunya de la finalitat que s'exposa en el prefaci, se centra en l'explicitació d'intuïcions originals del pensament de Balmes.

El llibre comença amb dues ponències, la inaugural del simposi, a càrrec de Conrad Vilanou, i la d'Ignasi Roviró, les quals són les que s'orienten més clarament en la primera direcció. Vilanou («Glòria i dissort de Balmes en el segle XX») ressegueix la presència de Balmes al llarg del segle XX de la mà de les commemoracions dels centenaris del seu naixement

(1910) i de la seva mort (1948) i durant la Transició, en els anys setanta. El centenari del naixement de Balmes és aprofitat, segons Vilanou, per vigoritzar el que esdevindria un noucentisme catòlic, que pretenia una renovació en tots els àmbits d'una Església molt més porosa a l'embat laïcal. Representants d'aquest revifament eclesiàstic foren el bisbe Torras i Bages, Miquel d'Esplugues, Ignasi Casanovas i els canonges Cardó i Manyà. Pel que fa a la commemoració del centenari de la mort (1948), el franquisme rescata la política d'unitat preconitzada per Balmes com un dels seus triomfs en aconseguir la unitat política i religiosa que tantes discòrdies va ocasionar durant el segle XIX, en una clara utilització pel règim franquista de Balmes per bastir el seu nacional-catolicisme. Finalment, la Transició va propiciar que els dirigents de l'Església del moment, els cardenals Tarancón i Jubany, recobressin l'escrit de Balmes *Pius IX* com un precedent d'allò que havia de permetre l'entesa de l'Església amb els nous temps polítics democràtics, caracteritzats per la tolerància, la defensa de la llibertat i el pluralisme.

Ignasi Roviró, en la seua ponència «*El Criterio*, vida i èxit d'una idea», exposa, d'una manera detallada i documentada, les lectures i interpretacions que l'obra més coneguda de Balmes ha provocat des de la seua publicació. Roviró distingeix tres paradigmes de lectura d'aquest llibre: lògica, pedagògica i psicològica. La lògica i la pedagògica esdevenen les primerenques, alhora que paral·leles i en algun cas no excloents. La tercera, la psicològica, té

com a protagonista el bisbe Torras i Bages, el qual esdevindrà el catalanitzador d'*El Criterio* en considerar-lo expressió del caràcter i la manera de ser catalana, el *Codech del seny català*, en paraules de Clascar. Així, *El Criterio* passa a ser l'obra balmesiana per excel·lència. Més endavant, després de l'oblit que representa el Congrés d'Apologètica de 1910, la traducció del canonge Colell al català d'*El Criterio* (1911) origina una acció convergent de diverses institucions i diaris que convertiran aquesta obra en un llibre de capçalera a les llars catalanes. L'objectiu és crear una Catalunya catalana i cristiana al voltant dels valors rurals i pairals, que encarnen el seny català. Roviró també ressegueix la sort d'*El Criterio* sota el franquisme i les noves edicions d'*El Criterio* durant aquest període.

En la línia de les dues ponències anteriors, Pompeu Casanova («La matriu catalana del pactisme català») aborda el pensament polític de Balmes i el fa continuador del pactisme medieval català. Aquest pactisme, condicionat per les circumstàncies històriques que visqué, esdevé pactisme polític, anticipant l'estratègia del catalanisme posterior, és a dir, una matriu que integra les dimensions religioses, les condicions materials històriques i el realisme polític. Es tractaria d'un programa possibilista que ja anticipava Balmes quan afirmava: «Negociar para transigir, alcanzar lo que pueda y resignarse con su mala suerte» (pàg. 137).

Nazzareno Fioraso («La veritat és la realitat de les coses. Breu història de la fortuna de Jaume Balmes») analitza la dissort actual del pensament de Balmes.

La tesi de Fioraso per explicar aquesta mala estrella és doble: a) el *Doctor Humanus* és massa liberal per als conservadors i massa conservador per als liberals, la qual cosa provoca una marginació en ambdós àmbits; b) la resistència de Balmes als filòsofs moderns, que en qualsevol cas ell mateix va donar a conèixer en l'erm de la filosofia espanyola del XIX, el condemna a un gradual oblit.

Antoni Mora, per acabar amb aquesta avaluació de la influència del pensament de Balmes en la posteritat, situa la figura de Balmes entre la plèiade de filòsofs polítics de principis del segle XIX, al costat de Tocqueville, Blanqui, Mill, Proudhon i Donoso Cortés, compartint una sèrie de trets comuns que converteixen Balmes en «filòsof i polític» (Batllori *dixit*).

La resta de ponències esporguen de manera més concreta traces del pensament de Balmes sobre autors posteriors o sobre camins de reflexió actuals en què la petja de Balmes es deixa sentir. Així, Lluís Quintana ressegueix la influència de Balmes en l'obra de Mañé i Flaquer; Casasús, en el periodisme català; Ivan Sánchez aprofundeix en l'arrel psicològica de l'art balmesiana en l'obra d'Ors i Pujols; Boldú assaja un acarament entre Balmes i Turró; Gensollen i Ramírez bussegen en les aportacions de Balmes a l'epistemologia del testimoni; Miró repensa els conceptes de consciència i tradició en Balmes i el bisbe Torras i Bages; Cuscó explora les idees estètiques de Balmes; Francesc Codina, les literàries; Alcoberro s'endinsa en el laberint del seny; Jaume Codina extreu lliçons sobre

l'ensenyament de la religió; i Max Pérez, sobre la immortalitat de l'ànima dels animals. Déu-n'hi-doret, quin tresor balmesià! Tota aquesta riquesa d'intuïcions semblaria que confirmen un gran llegat, si més no...

Després d'haver llegit les diverses comunicacions, una sensació de derrota ens envaïx, ja que el llegat de Balmes, sobre el qual s'interrogava el títol del llibre, s'ha perdut o, almenys, els seus rèdits semblen haver-se exhaurit a hores d'ara. Coincideixen amb aquesta opinió: Vilanova, quan afirma que «la presència de Jaume Balmes al llarg del segle XX, en un procés de gran recorregut que va portar-lo de la glòria a l'oblit» (pàg. 48); Roviró, assenyalant que «Balmes és l'oblidat més important dels nostres clàssics» (pàg. 62); i Fioraso, reblant que «el seu nom va ressonar molts anys després de la seva mort, i en part ressona fins i tot ara, però gairebé només com un “pare noble”» (pàg. 209). Si bé és cert que ens podem consolar afirmant que els clàssics ho són perquè ja no els llegeixen (Roviró), no ens veiem amb cor d'atrevir-nos a escriure un d'aquells epitafis rotunds, que tant li agradaven fer a Josep Pla com a *oratio finis* sobre els nostres homenots il·lustres, i acabar exclamant que «Balmes és Balmes», i amb això ja ha estat dit tot quan no s'ha dit res, i continuar la vetlla del mort amb paraules de simple compliment. El millor encomi que podríem fer a Balmes és recordar-lo llegint-lo.

Ramon ROSALES SEBASTIÀ
Facultat de Filosofia (URL)

Ramon M. Nogués,

La salut espiritual.

Barcelona: Fragmenta Editorial,
2016, 322 pàg.

El darrer dels llibres del reconegut biòleg i capellà Ramon M. Nogués és un tractat sobre l'espiritualitat entesa com una dimensió antropològicament essencial que configura i aconsegueix l'ésser humà. En el marc de la interrelació de les diverses competències conegudes que defineixen la persona humana, estudiades des de la perspectiva de la neurobiologia fonamental, aquest assaig s'endinsa en aspectes absolutament transcendents de l'experiència del viure des del coneixement més biològic del sistema nerviós central. Mitjançant la comprensió anatomofuncional del cervell vinculat a les necessitats més primàries i biofísiques, també analitza l'espai intel·lectual i del raonament, de la mà de la dimensió emocional de la persona. L'objectiu és analitzar el que l'autor anomena el cervell de luxe, el qual ens obre el viure a la plenitud de l'experiència estètica, ètica i espiritual.

El llibre de Nogués parteix d'una reflexió primera sobre la desorientació espiritual que pateix el món del segle XXI, en especial a Occident. Ho fa sota la premissa clara del reconeixement ja inexcusable de la capacitat de la ment humana de fer possible la consciència reflexiva, la concepció del propi jo, i l'opció d'un llenguatge simbòlic abstracte i recursiu, que han fet possible el seu raonament. Argumenta que l'espiritualitat neix obligadament d'una necessitat hu-